

Politics of Orality, (Orality and Literacy in Ancient Greece, vol. 6), edited by Craig Cooper, Leiden–Boston: Brill 2007, ss. XVII + 377. Bibliotheca Classica Batava, Mnemosyne Supplementa, 280. ISBN 978-90-04-14540-5.

Już po raz szósty oficyna wydawnicza Brill opublikowała tom poświęcony tematyce oralności i piśmienności w świecie antycznej Grecji i Rzymu¹. Podobnie jak w tomach poprzednich, będących najczęściej materiałami pokonferencyjnymi, zakres poruszanych kwestii oraz liczba autorów są dość szerokie. Recenzowana praca to również zbiór esejów², które nakreślają kontrowersje narastające w społeczności przechodzącej w szybkim tempie ze stanu kultury oralnej do kultury piśmiennej. Rozważania ogniskują się głównie na problemach społeczno-politycznych starożytnych Aten oraz Rzymu, dotyczą więc polityki wewnętrznej, prawodawstwa oraz polityki zagranicznej prowadzonej tam na przestrzeni kilku wieków. Teksty zostały zgrupowane w pięciu częściach, noszących osobne tytuły. Część I, zatytułowana *Epic, Orality and Politics*, podejmuje problematykę oralności w odniesieniu do epiki, nie tylko Homerowej, lecz także, poprzez podejście komparatystyczne, współczesnej twórczości epickiej (tzw. *Mwindo Epic*) z terenów dzisiejszej Afryki Wschodniej (tereny Republiki Kongo i Rwandy). Część II, nosząca tytuł *Political Manipulation of Texts*, skupia się głównie na formach wykorzystywania tekstów oraz pisma do celów politycznych w antycznych Atenach oraz Rzymie czasów Republiki i wczesnego Cesarstwa. Część III i IV, zatytułowane odpowiednio *The Oral and Written Controversy: Privileging Literacy* oraz *The Oral and Written Controversy: Privileging Orality*, przedstawiają zagadnienia związane z pismem jako przyjętym i akceptowanym narzędziem komunikacji. Jednak na szerszym tle społecznym pismo staje się bardziej uprzywilejowane w pewnych kregach, w innych zaś daje się pierwszeństwo środkom stosowanym w procesie komunikowania wyłącznie za pomocą słowa. Zbiór esejów włączonych w tę część pracy prezentuje zatem różne podejście starożytnych do nowego wynalazku oraz ocenę jego przydatności w życiu społecznym i państwowym. Część V, pod tytułem *Orality and Written Law*, analizuje funkcjonowanie elementów oralnych w ateńskim prawie V i IV wieku przed Chr.

Rozpocznijmy zatem krótkie omówienie artykułów obecnego tomu w kolejności, jaką przyjęli sami Wydawcy, a kryterium tejże stanowiła chronologia omawianych

¹ Tomy, które wcześniej ukazały się w ramach serii: 1. *Voice into Text. Orality and Literacy in Ancient Greece*, ed. I. Worthington, Leiden–New York–Köln 1996; 2. *Signs of Orality. The Oral Tradition and Its Influence in the Greek and Roman World*, ed. E. A. Mackay, Leiden–New York–Köln 1999; 3. *Speaking Volumes. Orality and Literacy in the Greek and Roman World*, ed. J. Watson, Leiden–New York–Köln 2001; 4. *Epea and Grammata. Oral and Written Communication in Ancient Greece Orality and Literacy in Ancient Greece*, ed. I. Worthington and J. M. Foley, Leiden–New York–Köln 2002; 5. *Oral Performance and Its Context – Orality and Literacy in Ancient Greece*, ed. C. J. Mackie, Leiden–New York–Köln 2004.

² Publikacja zawiera referaty wygłoszone na konferencji, która miała miejsce na Uniwersytecie Winnipeg w Kanadzie w lipcu 2004 r.

zagadnień. Na początku zatem pojawia się Homer. Elisabeth Minchin, Autorka eseju zatytułowanego *The Language of Heroes and the Language of Heroines: storytelling in oral traditional epic*, stara się odkrywać psychologiczne, rzec by można, podejście poety w sposobie obrazowania opowiadań bohaterów męskich i postaci kobiecych występujących w fabule eposu. Okazuje się bowiem, że Homer, we własnej „autorskiej” reprezentacji, ujawnia spójne różnice rodzajowe opowiadań dokonywanych przez epickich mężczyzn i kobiety. Dzieje się to na przykładzie zwłaszcza semantyki dyskursu epickiego, czyli jego zawartości treściowej. Autorka dowodzi, że taki sposób Homerowej prezentacji mógł stanowić pochodną obserwacji dokonywanych przez Poetę we własnym środowisku społeczno-kulturowym, w którym, podobnie jak w czasach dzisiejszych, kobiety i mężczyźni w sposób odmienny potrafią opowiadać o tych samych sprawach, nawiązując także inny rodzaj relacji ze swymi słuchaczami (s. 10-32).

Nathalia King, Autorka drugiego artykułu, zatytułowanego *“Summoning together all the People”: variant tellings of the Mwindo Epic as social and political deliberation*, pozostając nadal w kręgu tematyki związanej z opowieścią funkcjonującą w społeczności, bada mechanizmy, za których pomocą powszechnie przyjęta wersja narracji epickiej potrafi stać się przedmiotem refleksji i analizy kulturowej wewnątrz struktury plemiennej. *Mwindo Epic* pokazuje intymny związek sukcesji władzy politycznej ze związkami wewnątrz ogółu, a w szczególności klanów oraz koligacji rodzinnych. Co więcej, każda z oralnych wersji tego samego eposu daje inny obraz problemów politycznych związanych z następstwem rządów i oferuje strategię ich rozwiązywania. W konsekwencji, ustna twórczość oraz autorzy epiki oralnej plemienia Nyanga stają się narzędziem walki i manipulacji politycznych władz rządzących (s. 39-52).

W części II tomu autorzy artykułów skupiają się głównie na politycznej manipulacji tekstami w warunkach nie tylko greckich, lecz także rzymskich starożytności. Geoffrey BAKEWELL w artykule *Written Lists of Military Personnel in Classical Athens* zarysowuje tło, na jakim pismo, zwłaszcza w postaci zapisanych list personelu militarnego, staje się narzędziem władzy wykonawczej w odniesieniu do utwierdzania autorytetu demokracji nad sprawującymi urzędy w Atenach V wieku przed Chr. Sygnalizuje również zagadnienie traktowania pisma w przypadku oświeconej, a więc i piśmiennej elity, która wykorzystuje umiejętności piśmiennicze dla własnych celów edukacyjnych (s. 89-101).

O sposobach upamiętniania faktów i manipulowania historią opowiada Greg ANDERSON w eseju zatytułowanym *Why the Athenians forgot Cleisthenes: literacy and the politics of remembrance in ancient Athens*. Autor podejmuje problem gatunków istniejących w oratorstwie ateńskim wieku V i IV przed Chr., takich jak np. wygłaszane ustnie mowy pogrzebowe, upamiętniające poległych na wojnie lub enkomiaścycznie sławiące świetność Miasta. Pokazuje, jak ten rodzaj sztuki słowa służy jako forma „miejskiego archiwum” w przypadku braku innych dokumentów dotyczących faktycznego zapisu historii ateńskiej. Mowy takie służyły sprawującym

władzę do projektowania lub naginania rzeczonych faktów historycznych do własnej, nie zawsze uczciwej i wiarygodnej polityki w sprawowaniu urzędów. Autor podaje ponadto przykład manipulowania mitami w sytuacji, w której rządzący pragną napisać na nowo historię Aten, odnosząc się do heroicznej przeszłości i zaprzeczając osiągnięciom Kleistenesa w kwestii budowania prawodawstwa i podwalin przyszłej demokracji. Pod koniec V i na przestrzeni IV wieku wśród budowniczych ateńskiej demokracji w świadomości społecznej widnieją już tylko imiona mitycznego herosa Tezeusza i na pół mitologiczna postać Solona (s. 103-127).

Artykuły Ruth Scodel oraz Guya Oldinga analizują już poszczególne przypadki zastosowania podejścia do mitu i pisma w odniesieniu do dzieł greckich autorów starożytnych, a czynią to, ukazując perspektywę społeczną funkcjonowania wytworów szeroko rozumianej literatury. Ruth Scodel w eseju zatytułowanym *Lycurgus and the State Text of Tragedy* ukazuje kasus greckiej tragedii, której zinstytucjonalizowane teksty stanowią dla Aten V wieku unikatową własność kulturową i źródło edukacji dla Miasta (s. 129-154), natomiast tekst Guya Oldinga pt. *Myth and Writing in Aeschines' „Against Timarchus”* pokazuje wykorzystywanie egzystujących w pamięci zbiorowej tekstów greckiej poezji w sporach odbywających się w ateńskich sądach (s. 155-170).

Linda Zoltschan w tekście zatytułowanym *Orality and the Politics of Roman Peacemaking* przenosi nas natomiast w rzeczywistość republikańskiego Rzymu. W momencie wybuchu rzymskiej dominacji politycznej narasta spór między sformalizowanym na piśmie systemem senackich dekretów a egzystującym ciągle jeszcze w postaci ustnych zobowiązań, zwyczajem zawierania z wrogiem rozejmów czy to w postaci *sponsio*, czy też *deditio*. Władza, czyli *imperium*, rzymskich generałów musi ulec bezwzględnej i autorytarnej instytucji rzymskiego Senatu (s. 171-190).

W części III omawianego tomu, zatytułowanej *The Oral and Written Controversy: Privileging Literacy*, Autorzy skupiają uwagę czytelnika na ewolucji i recepcji pewnych gatunków piśmiennictwa w kulturze helleńskiej Grecji okresu jońskiego i klasycznego. W eseju *Theognis' Sphrêgis: Aristocratic Speech and the Paradoxes of Writing* Thomas Hubbard analizuje kontrowersje dotyczące tzw. *Corpus Theognideum*. W perspektywie pochodzenia utworów zawartych w tym archaicznym zbiorze poezji, należącej głównie do gatunku elegii, Autor zabiera głos w toczącej się dyskusji. Zadaje zatem pytania: czy powstanie *Corpus Theognideum* można łączyć z dynamiką tradycji ustnej, która skrzętnie przechowała i przekazała potomności dość znaczny zasób archaicznych utworów poetyckich, tak jak to miało miejsce w przypadku analizowanej przez M. Parry'ego i A. Lorda dynamicznej tradycji epickiej eposu Homerowego? Czy z tego właśnie powodu kwestionuje się indywidualne autorstwo wielu spośród zawartych w Korpusie elegii i potwierdza się duże zróżnicowanie w przekazanych przez historię tekstologicznych wersji tychże utworów? (s. 193-215).

Z kolei w tekście *Thucydides' „History” Live: reception and politics* James V. Morrison zajmuje się postacią jednego z największych historyków starożytności

greckiej – Tukidydesa. W swoim dziele historycznym Tukidydes, oprócz poszukiwania przyczyn i odnotowywania przebiegu zmagañ wojennych między Spartą a Atenami, snuje ponadto, rzec by można mimowolnie, refleksję dotyczącą dostępnych mu źródeł i sposobu ich wykorzystywania we własnym historycznym warsztacie. Należący do ateńskiej elity intelektualnej Tukidydes, choć w relacji opiera się na autopsji i źródłach oralnych, indywidualne wnioski powierza pismu, w przekonaniu, że właśnie w taki najtrwalszy sposób prawda o minionych wydarzeniach przetrwa dla późniejszych pokoleń badaczy i obserwatorów ludzkiej historii (s. 217-233).

Autorzy dwu kolejnych artykułów prezentują przechodzenie intelektualnych i moralnych elit społeczeństwa ateńskiego IV wieku przed Chr. od stanu myślenia, a zarazem postępowania w obrębie norm przyjętych w kulturze oralnej do norm akceptowanych przez społeczeństwo w pełni piśmienne. Tekst Francesa Pownalla *From Orality to Literacy: The Moral Education of the Elite in Fourth-Century Athens* pokazuje, jak gatunki historycznej prozy pisanej stają się dla nielicznych źródłem edukacji i nauki życiowego postępowania, w przeciwieństwie do dostępnej szerokim masom poezji oralnej (s. 235-249), natomiast Matthew J. Martin w eseju *Writing Divine Speech: Greek transliterations of Near Eastern languages in the Hellenistic East* mówi o cyrograficznej ekspansji Hellenów na tereny Bliskiego Wschodu (s. 251-273).

Część IV zbioru, zatytułowana *The Oral and Written Controversy: Privileging Orality*, niejako kontynuuje myśli zawarte w partii poprzedniej, czyni to jednak na zasadzie antytezy. Jak wskazuje sam jej tytuł, chodzi tym razem o uprzywilejowanie oralności w twórczości i poglądach samych starożytnych. Znajduje to odbicie zwłaszcza w odniesieniu do filozofii, w której tak wielkie postaci jak Platon czy Muzoniusz Rufus uznają wyższość oralnego sposobu przekazywania poglądów i tez filozoficznych nad zniszczalnym, a raczej masowym i trywialnym wynalazkiem, za jaki uznali pismo i metody spisywania wykładów w szkołach filozoficznych swoich czasów. Mówią o tym dwa teksty zamieszczone w tej części, a mianowicie Emmy M. Griffiths *Fighting the Future: Euripidean letters and Thucydides' Athens* (s. 277-291) i Margaliti Finkelberg *Elitist Orality and the Triviality of Writing* (s. 293-305).

Część V tomu, nosząca tytuł *Orality and Written Law*, ukazuje napięcie między ustnym funkcjonowaniem prawa, czyli tzw. prawem zwyczajowym, a początkiem epoki prawa pisanego, regulowanego na zasadzie kodyfikacji. Edwin Carawan w eseju *Oral "Agreement", Written Contract, and the Bonds of Law at Athens* pokazuje, jak ustne zwyczaje prawne nakładały się na procedury piśmienne, szczególnie w przypadku tzw. prawa umów handlowych (inaczej: prawa kontraktowego). Osoby zawierające tego rodzaju umowy polegały bardziej na zapewnieniach natury ustnej niż na autorytecie dokumentu pisanego (s. 321-341). Edward M. Harris natomiast w tekście zatytułowanym *Did the Athenian Courts Attempt to Achieve Consistency? Oral tradition and written records in the Athenian administration of justice* porusza problem przestrzegania rządów prawa w demokracji ateńskiej V i IV wieku przed Chr. Choć w ówczesnych Atenach spełniano dwa podstawowe założenia prawo-

rządności, także tej współczesnej, tzn. istnienie pewnego zbioru ogólnie obowiązujących zasad, a przy tym zasad, których nie może przekroczyć nawet osoba zajmująca urzędowe stanowisko kierownicze, to jednak kwestia konsekwencji w egzekwowaniu tych zasad ulegała znacznemu pogorszeniu w obliczu niedostatku wcześniejszych, spisanych decyzji sądowych. Czy w takim wypadku zeznania świadków mogą dawać pełną podstawę wiarygodności? (s. 343-370).

W tych kilku zdaniach zwróciliśmy uwagę na treść omawianego tomu. Co do aranżacji graficznej zawartości treściowej należy podkreślić jasny układ części, w które zostały włączone powyżej zasygnalizowane artykuły. Każda część stanowi jakby odrębną całośćkę tematyczną, co zwiększa przejrzystość układu oraz walory poznawcze publikacji. Każdy esej zawiera także bogatą bibliografię dotyczącą przedmiotu badań, co świadczy o wysokiej kompetencji zamieszczonych w tomie autorów oraz ich analiz. Na końcu książki znajdujemy nadto indeks nazw rzeczowych oraz indeks imion pisarzy starożytnych, aby tym łatwiej móc się poruszać po 377 stronach całej pracy. Podsumowując więc, należy stwierdzić, że do rąk czytelników trafia po raz kolejny doskonała pomoc badawcza, czego gwarantem może być autorytet istniejącej już od XVII wieku oficyny wydawniczej Brill, w której publikacja ta ujrzała światło dzienne.

Iwona Wiezel

doktorantka Instytutu Filologii Klasycznej KUL